

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ
ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ

АНДИЖОН ДАВЛАТ УНИВЕРСИТЕТИ

“Тасдиқлайман”
Андижон давлат университети
ректори

“ 25.10.20 ” 2020 й.

“Келишилди”
Олий ва ўрта махсус
таълим вазирлиги

“ 25.10.20 ” 2020 й.

5111304 – ҚИРҒИЗ ТИЛИ ВА АДАБИЁТИ ТАЪЛИМ ЙЎНАЛИШИ
БЎЙИЧА ҚИРҒИЗ ТИЛИ ВА АДАБИЁТИ
ФАНИДАН ЎТҚАЗИЛАДИГАН ИЖОДИЙ ИМТИҲОН

МЕЗОНИ ВА ДАСТУРИ

Андижон – 2020

**ЎЗБЕКСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ
ЖОГОРКУ ЖАНА ОРТО БИЛИМ БЕРҮҮ МИНИСТРЛИГИ**

АНДИЖАН МАМЛЕКЕТТИК УНИВЕРСИТЕТИ

«Бекитемин»
Андижан мамлекеттик
университети ректору

«   »   2020 ж.

«Келишилди»
Ўзбекистан Республикаси
Жогорку жана орто билим берүү
министрлиги

«   »   2020 ж.

**ЧЫГАРМАЧЫЛЫК ЭКЗАМЕНИНИН МЫЙЗАМ
ЧЕНЕМИ ЖАНА ЖУМУШТУК ПРОГРАММАСЫ**

КЫРГЫЗ ТИЛИ ЖАНА АДАБИЯТЫ ПРЕДМЕТИ

(Ижодий (касбий) имтихон ўтказиладиган фан номи)

**5111304 – Она тили ва адабиёти: Кыргыз тили жана адабияты
багыты боюнча**

Андижан – 2020

Дастур Андижон давлат университети ўқув-услугий кенгашида кўриб чиқилган ва маъқулланган. 2020 йил “27.05” даги “10”-сонли мажлис баёни.

Тузувчилар: Т.Л. Рахмонов. – АДУ Рус тили ва адабиёти кафедраси
муdiri
Темирова М. – АДУ Рус тили ва адабиёти кафедраси
доценти
Сулайманова М. – АДУ Рус тили ва адабиёти кафедраси
катта ўқитувчиси

Такризчилар: Раҳимов У. – ф.ф.н., доцент АДУ Тилшунослик
кафедраси муdiri
Каримов Ҳ. – ф.ф.н., доцент АДУ Ўзбек адабиёти
кафедраси муdiri

АДУ ректори

А.С. Юлдашев

Программа Андижан мамлекеттик университети окуу-усулдук Кеңешинда көрүп чыгылган жана макулданган. 2020 жыл “27.05” дагы “10”-сандуу мажлис баяны.

Түзүүчүлөр: Рахмонов Т. – АндМУ Орус тили жана адабияты кафедрасынын мүдүрү
Темирова М. – АндМУ Орус тили ва адабиёти кафедрасынын доценти
Сулайманова М. – АндМУ Орус тили ва адабиёти кафедрасынын улук мугалими

Рецензенттер: Рахимов У. – ф.и.к., доцент АндМУ Тилтаануу кафедрасынын мүдүрү
Каримов Х. – ф.и.к., доцент АндМУ Озбек адабияты кафедрасынын мүдүрү

АндМУ ректору

А.С. Юлдашев

**Өзбекстан Республикасы Жогорку жана орто билим берүү
министрлигине караштуу Бабур атындагы Андижан мамлекеттик
университетинин 5111304 - кыргыз тили жана адабияты багыты боюнча
2020-2021-окуу жылы үчүн чыгармачылык экзаменин көп баллдуу
баалоодогу мыйзам ченеми**

Киришүү

Дилбаян – узак жылдардан бери мектеп практикасында колдонулуп келаткан жазуу ишинин бир түрү, ошондой эле окуу жайларына кабыл алуу тапшырмаларынын - билимди текшерип көрүүнүн критерийлеринин негизгиси. Ал автордун пикирин, ички сезимдерин, ой-толгонууларын, чыгармачылык менен билдирүүсүн талап кылат. Дилбаян жазуу – текст түзүп, байланыштуу кепти өстүрүү үчүн аткарылган окуу ишмердүүлүгү, ошол эле кезде автордун дүйнөсүн, турмуштук позициясын калыптоочу тарбиялоонун каражаты жана эстетикалык табити, адабий-коомдук түшүнүктү өстүрүүнүн формаларынын бири. Чыгармачылыктын мүмкүнчүлүктөрү абдан ар тараптан болгондой эле дилбаяндын тематикалык, жанрдык, стилдик жактары да кеңири.

Тематикасына карап дилбаяндар адабий чыгармачылык жана эркин темадагы дилбаян болуп экиге бөлүнөт. Биринчи түрүндө адабият сабагында отүлгөн программалык материалдын тегерегиндеги темалар сунуш кылынса: экинчисинде - эркин темадагы дилбаяндарда сабакта өтүлбөгөн оз алдынча окулган материалдардын, көргөн фильм, спектакль, сүрөттөрдүн негизинде жазылат.

Максаты жана милдеттери: Чыгармачылык экзаменинде дилбаян жаздыруунун негизги максаты абитуриенттердин арасынан грамматикалык жактан сабаттуу, ой жүгүртүү жөндөмү кенен(интеллектуалдык деңгээли жогору), кыргыз тили жана адабияты боюнча терең теориялык билимдерге ээ болгон, чыгармаларды талдай алган, жазма речи өнүккөн жаштарды кыргыз тили жана адабияты багыты үчүн тандап алуу болуп саналат. Бул сынактын милдети билимдүү жаштарды жогорку окуу жайына кабыл алууда туура тандоо мүмкүнчүлүгүн жаратат жана жазма иштердин негизинде жаштардын кандай деңгээлде билимге ээ экенин көрсөтөт.

НЕГИЗГИ БӨЛҮМ:

Чыгармачылык экзамендин программасы жалпы билим берүү мектептеринде кыргыз тилин жана адабиятын окутуунун программасынын негизинде түзүлгөн.

Адабият сабагында отүлгөн окуу программасындагы материалдар:

Элдик оозеки чыгармачылыктын казынасынан: эмгек, каада-салт, арман, кошок ырлары, тамсилдер.

Кыргыз фольклорунун негизги түрлөрү.

Эпикалык чыгармалар: жөө жомоктор, жомоктор, элдик аңгемелер, эпос, баатырдык эпос, турмуштук эпостор, элдик поэмалар.

Дидактикалык чыгармалар: макал-лакаптар, санат-насыят, табышмактар, жаңылмачтар.

Элдик эпостордон: «Эр Төштүк», «Манас», «Семетей», «Сейтек», «Кожожаш», «Эр Табылды».

Кыргыз элинин байыркы жазма эстеликтери жана түрк элдеринин адабий, маданий мурастары: Орхон-Энесай жазма эстеликтери, Күл-Тегинге арналган эстелик, «Коркут Ата»китеби, «Кабус наме», Кутатгу билиг, «Маджума-ат-таварих», «Дивани лугат ат-түрк», «Огузнаме».

Эл акындарынын чыгармаларынан: Токтогул Сатылганов «Жеңижокту жоктоо», Насыят, Санат.

Жеңижок (Өтө) «Айтамын санат тобуна», Жеңижок менен Эсенамандын айтышы.

Барпы Алыкулов «Жакшы кыз», «Өзү каар, тили заар кыз», «Болор жигит», «Болбос жигит, «Эр жигитке сын» ырлары», «Балдарга насыят», «Ак кымкаптан тон албайм», «Сүйлөш үчүн тил керек», «Ала-Тоо коркко келбейт, эл болбосо».

Тоголок Молдонун таалим тарбияга байланыштуу ырлары, «Гелибай тентек» поэмасы.

Молдо Кылыч «Зилзала», «Чүй баяны».

Калык Акиев «Баскан жол», «Эшмамбет ырчы менен беттепүү», «Айдаралы жөргөлөк».

Осмонкул Бөлөбалаев «Бизден мурда өткөндөр», «Уялам».

Алымкул Үсөнбаев «Токтогул менен биринчи жолугушуу».

Калыгул Бай уулу, Арстанбек Буйлаш уулу, Ашыраалы Айталиев, Эстебес Турсуналиев, Тууганбай Абдиев.

Уламышка айланган акылман инсандардын мурастарынан: Бука ырчы, Асан Кайгы «Асан Кайгынын ыры», «Асан Кайгынын санат-насыят ырлары».

Орто кылымдардагы адабий мурастардан: Баласагындык Жусуп «Кут алчу билим» поэмасы, поэманын сюжеттик курулушу жана мазмуну, поэмадагы образдар, поэмадагы акыл, билим, тил-сөз жөнүндөгү баалуу ойлор, поэма кесип ээлери жөнүндө, үй-бүлө, тарбия жөнүндө, поэманын мааниси.

Кашкарлык Махмуд «Түрк тилдеринин сөздүгү».

Кыргыз профессионал адабиятынан:

Аалы Токомбаев «Жайкы таңда», «Ай нурунда кышкы түн» ырлары, «Жетим менен сыйкырчы» поэмасы, «Күүнүн сыры» аңгемеси «Жараланган жүрөк» повести, «Мезгил учат» повести.

Түгөлбай Сыдыкбеков «Көк серек» аңгемеси, «Көк асаба» романы, «Акылман куудул» повести, «Тоо балдары» романы.

Чыңгыз Айтматов «Атадан калган туяк» аңгемеси, «Ак кеме» повести, «Кыямат» романы, «Биринчи мугалим» повести, «Бетме-бет» повести, «Эрте

келген турналар» повести, «Саманчынын жолу» повести, «Жамийла» повести,
«Кылым карытар бир күн» романы, «Делбирим» повести.

Алыкул Осмонов «Неге кечигет», «Бүкөн» ырлары, «Толубай сынчы»
поэмасы «Маляр», «Жумушчу», «ФЗОдогу иниме», «Буудай сапыруу»,
А.Осмоновдун эмгек темасындагы ырлары, «Ысык - Көлдө төрт мезгил»,
«Кайыңды», «Оорулуу акын», «Бөбөккө», «Тирүүлүк», «Адамзат», «Ата
Журт», «Коштошуу», «Өзүмдү өзүм», «Мен тансам», «Мен кыргыздын
акыны», «Пушкинге», «Шота Руставелиге», «Музыка» ырлары,
«Эшимкандын тереги» поэмасы, «Өлүп тирилгендер» поэмасы.

Жоомарт Бөкөнбаев «Жылан менен бака» тамсили, «Чептен эрдин күчү
бек» поэмасы, «Ажал менен Ар-Намыс» поэмасы.

Темиркул Үмөталиев «Күч бирдикте», «Кубат» поэмалары.

Төлөгөн Касымбеков «Келкел» романы, «Адам болгум келет» повести.

Качкынбай Осмоналиев «Бүркүтчү» аңгемеси.

Асанбек Стамов «Үч мээрим» повести.

Касым Тыныстанов «Ала-Тоо», «Кышкы түндө», «Манас күмбөзү».

Сыдык Карачев «Эрксиз күндөрдө» повести.

Касымалы Баялинов «Ажар» повести.

Касымалы Жантөшев «Курманбек» драмасы

Мукай Элебаев «Кыйын кезең» повести..

Жусуп Турусбеков «Энем», «Каракчынын трагедиясы» поэмалары.

Кубанычбек Маликов «Жаңыл» драмасы.

Насирдин Байтемиров «Тынышбек боорум» дастаны.

Касым Каимов «Анарбайдын көпүрөсү» аңгемеси.

Аман Саспаев «Татым туз» аңгемеси, «Сарала ит» аңгемеси.

Сооронбай Жусуев «Кубаныч» соннеттери.

Өскөн Даникеев «Кыздын сыры» повести.

Шатман Садыбакасов «Ак боз ат» драмасы

Шайлообек Дүйшеев «Кайран тил» ыры

Сочинениелердин болжолдуу темалары

1. Элдик оозеки чыгармачылык боюнча

1. «Манас» эпосу – кыргыз маданиятынын туу чокусу.
2. «Манас» эпосу жана Манастын балалык чагы.
3. «Семетей» эпосу жана андагы каармандар.
4. «Сейтек» эпосу – «Манас» эпосунун үчүнчү бөлүгү.
5. Кыргыз элинин жомоктору жана жөө жомоктору жөнүндө.
6. Кыргыз элинин кенже эпостору.
7. «Эр Төштүк» эпосу – кыргыз элинин эң байыркы эпосторунун бири.
8. Кыргыз элинин эпикалык чыгармалары.
9. Кыргыз элинин элдик эмгек ырлары.
10. Кыргыз элинин макал-лакаптары.
11. Кыргыз элинин табышмактары, жаңылмачтары.
12. «Кожожаш» эпосу жана андагы негизги каармандар.
13. Токтогул Сатылгановдун өмүрү жана чыгармачылыгы.
14. Жеңижоктун өмүрү жана чыгармачылыгы.
15. «Жел жетпеген Жеңижок, айтышаарга теңи жок» (Жеңижок – айтыш өнөрүнүн чебери).
16. Тоголок Молдонун өмүрү жана чыгармачылыгы.
17. Барпы Алыкуловдун өмүрү жана чыгармачылыгы.
18. Барпы Алыкулов «Жакшы кыз», «Озу каар, тили заар кыз» тууралуу.
19. Жусуп Баласагындын «Кут алчу билим» дастаны
20. Махмуд Кашкаринин «Түрк тилдеринин сөздүгү» эмгеги.

2. Кыргыз профессионал жазма адабиятынан

1. Аалы Токомбаевдин өмүрү жана чыгармачылыгы
2. К.Тыныстановдун адабият менен илимдеги бактысы жана трагедиясы.
3. Касымалы Баялиновдун «Ажар» повестинин идеялык мазмуну
4. Касымалы Жантөшевдин «Курманбек» драмасы
5. Төлөгөн Касымбековдун өмүрү жана чыгармачылыгы
6. Алыкул Осмоновдун өмүрү жана чыгармачылыгы.
7. Алыкул Осмоновдун «Бөбөккө» жана «Ата Журт» ырларынын мазмуну.
8. Мукай Элебаевдин өмүрү жана чыгармачылыгы
9. Асанбек Стаматовдун «Үч мээрим» повестиндеги образдар.
10. Аман Саспаевдин «Сарала ит» аңгемесинин идеялык мазмуну.
11. Аман Саспаевдин «Татым туз» аңгемесинин идеялык мазмуну.
12. Ч.Айтматовдун өмүрү жана чыгармачылыгы
13. Ч.Айтматовдун «Ак кеме» повестинин идеялык мазмуну

14. Ч.Айтматовдун «Саманчынын жолу» чыгармасынын идеялык мазмуну.
15. Ч.Айтматовдун «Саманчынын жолу» повестиндеги Толгонайдын образы.
16. Ч.Айтматовдун «Бетме бет» повестинин идеялык мазмуну.
17. Ч.Айтматовдун «Кылым карытар бир күн» романындагы Эдигейдин образы.
18. Ч.Айтматовдун «Кыямат» чыгармасынын идеялык мазмуну.
19. Ч.Айтматовдун «Жамийла» повести жөнүндө.
20. Түгөлбай Сыдыкбековдун өмүрү жана чыгармачылыгы.

3. Эркин темалар

- 1.Өзбекстанда 2020-жыл – «Илим-агартуу жана статикалык экономиканы өнүктүрүү жылы».
2. Өзбекстан – менин Мекеним!
3. Тил – улуттун негизги белгиси.
- 4.Туулган жердин топурагы – алтын, суусу – мүрөк!
5. Менин үй-бүлөм.
6. Атам – бийик тоодой тирегим, энем – согуш турган жүрөгүм!
7. Кайрымдуулук – инсандык парз.
8. Кыргыз салтындагы меймандостук.
9. Тынчтык – эң зор бакыт.
10. Конституция – бактыбыздын тиреги.
11. Жаратылыш жана мен.
12. Достуктун жолу – улуу жол.
- 13.Кыргыз элинин улуттук каада-салттары жөнүндө ой толгоолор.
14. Суу – бул өмүр, суу – бул жашоо.
15. Китеп биздин досубуз.
16. Адам жана жаратылыш.
17. Мен сүйгөн кесип.
- 18.Менин айылым.
19. Ырыс алды – ынтымак.
20. Өлкөбүздө жарыяланган беш демилгеге менин мамилем.

**Кыргыз тили жана адабияты бөлүмү үчүн экзамен жазма (чыгарма)
түрүндө алынат.**

Ага коюлуучу талаптар менен балл төмөндөгүчө:

- Теманы терең жана далилдүү ачып берген, өзүнүн ою бар, аны жүйөлүү баяндаган, адабий тилде жазылган, сөз тандоосу мазмунга шайкеш, корутунду жасай алган;
- Композициялык жагынан туташ, оюн логикалык жагынан жүйөлүү баяндаган;
- Адабий тил менен жазылган, стили мазмунуна байланыштуу;
- Мазмунунда бир-эки далилсиздиктери бар чыгарма төмөнкүдөй бааланат - **83–96 балл**
- Темадан кичине гана алыстаган, адабий материалды жана чыгарма темасы боюнча даректерди жакшы билгенин көрсөткөн, аларды өз оюн далилдөө үчүн колдоно билген, ошого ылайык корутунду жасай алган;
- Мазмуну жүйөлүү баяндалган;
- Адабий тил менен жазылган, стили мазмунуна шайкеш;
- Мазмунунда эки-үч далилсиздиктер болгон, ошондой ак сөз колдонууда үч-төрт кемчилик кетирген чыгарма жакшы бааланат **69–82 балл.**
- Теманы негизинен жакшы ачкан, бирок жообу толук эмес, материалды баяндаганда кээ бир каталыктарды кетирген, корутунду жасоодо кемчилик бар;
- Материал логикалык жагынан жакшы баяндалганы менен оюн жүйөлүү айтып берүүдө адашкан жерлери бар;
- Материал логикалык жагынан бир сыйра жакшы баяндалганы менен оюн жүйөөлү айтып берүүдө адашкан жери бар;
- Чыгармадагы сөз колдонууда 4-5-тен ашпаган катасы бар чыгарма орточо бааланат **53–68 балл;**
- Теманы ача албаган, чыгарма темасын үстүртөн билген, кээ бир окуяларды корутундусуз, жыйынтыксыз чаташтырып баяндаган, жалаң гана баяндоолордон турган;
- Бөлүмдөр арасында байланышы жок, ойдун баяндалышында белгилүү бир тартип жок, сөз кору начар, абдан эле көп ката кетирген, бардык катасы 15-19 га жеткен жумуш начар бааланат - **52 балл.**
- Теманы ачып жаза албаган, чыгарма темага шайкеш эмес, өз оюн баяндап бере албаган, ката саны начарга бааланган, нормадан ашып кеткен чыгармага «канааттандырырлык эмес» деген баа коюлат **0–52 балл.**

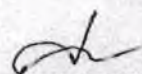
**Кыргыз тили жана адабияты» багыты үчүн жаздырылуучу чыгарманы
көп баллдуу баалоонун нормасы**

К-н	Катанын түрлөрү	Жалпы балл	Кетирген каталарга карай	Берилген балл
1.	Мазмуну менен көркөмдүгүнө	35	1. Чыгарма мазмунунун берилген темага шайкештиги көркөмдүүлүгүнүн жогорулугу жана ой тереңдиги менен пикиринин жогорулугуна ; 2. Мазмунунда аз гана адашкан жери бар, кээ бир сөздөр адабий тил нормасына шайкеш эмес, пикири менен далилинде шайкеш эмес орундар болсо; 3. Мазмунундагы жүйөөлүүлүк сакталбаган, тили начар, ой-пикири тар болсо; 4. Мазмуну темага шайкеш эмес, тили начар, ой пикири тайыз.	35 20 10 5
2.	Орфографиялык катага	27	1. Ката саны 0-2 2. Ката саны 4-6 3. Ката саны 6-8 4. Катанын саны 9-дан ашса .	27 16 8 3
3.	Сүйлөм түзүүдөгү катасы (стиль)	16	1. Чындык бурмаланбай чыгарманын аты менен каармандардын ысымы дал берилсе; 2. Акыйкаттан алыстаса да, бирок чыгарманын аттары, каармандардын ысымдары дал болуп, келтирилген цитаталар орундуу болсо; 3. Сөз колдонуу менен сүйлөм курамында кемчиликтер кездешсе, цитаталар орундуу берилбесе; 4. Жазуу стилинин чыгарма мазмунуна ылайык эмес болсо колдонгон сөздүк корунда кемчиликтер мол болсо, чындык бурмаланса .	16 7 4 3 2

4.	Тыныш белгиси катасына	12	1.Тыныш белгилеринен 2-3 ката кездешсе; 2.Байламталуу сүйлөмдө колдонулуучу тыныш белгилердин катасы 2-3 болсо 3.Бир өңчөй мүчөлөр менен айкындооч сөздөрдө колдонулуучу тыныш белгилерден 2-3 катасы болсо; 4.Ээ менен баяндоочтун арасына коюулуучу тыныш белгисинен, диалог сөздөрдө колдонулуучу тыныш белгилеринен 2-3 катасы болсо; 5. Жогорудагы каталарга кошо төл сөз менен бөтөн сөз, автордун сөзүнө байланыштуу каталардын саны 10-12 болсо.	12 6 4 2 0
5.	Жумуштун сырткы көрүнүшү жана аткарылышына	6	1.Жазуусу талапка жооп берсе, тамгалардын жазылышы техникалык жагынан жакшы колдонулса; 2.Жазылышы айкаш-уйкаш, аралаш тамгалардын техникалык азылышында кемчилик болсо; 3.Чыгарма сырткы түрү жагынан жакшы эмес, анык эмес, ар кандай адам окуй ала турган деңгээлде жазылбаса.	6 5 1

Ушул чыгармачылык экзамен өткөрүү программасы Андижан мамлекеттик университетинин филология факультети окуу-усулдук Кеңешинин 2020 жыл № 11-сан токтому менен тастыкталган.

Орус тили жана адабияты
кафедраси муdiri:

Т.Л.Рахмонов.